

JULIUSZ GAŁKOWSKI

Lublin

TREŚCI IDEOWE ŚCIAN BOCZNYCH
GROBOWCÓW WAWELSKICH
Z KRĘGU ŚREDNIOWIECZNEJ IKONOGRAFII KRÓLEWSKIEJ*

W katedrze wawelskiej znajduje się nekropolia, na którą składają się wszystkie zachowane w naszym kraju średniowieczne nagrobki królów polskich. Zespół ten daje badaczom możliwość poznania przeobrażeń w traktowaniu problematyki życia i śmierci.

Dotychczasowa literatura dotycząca nagrobków królewskich skupia się przede wszystkim wokół kwestii autorstwa, proveniencji i datowania dzieł. Próby odczytania ich treści dotyczyły tylko podstawowych problemów, takich jak np. określenia osób przedstawionych na tumbie czy znaczenia herbów¹.

Pierwszej szerszej interpretacji treści nagrobka dokonała A. Misiążanka², próbując rozstrzygnąć znaczenie postaci umieszczonych na bocznych płytach

---

* Artykuł ten jest fragmentem pracy magisterskiej napisanej pod kierunkiem prof. Tadeusza Chrzanowskiego. Szanownemu Promotorowi oraz Pani dr hab. Urszuli Mazurczak, bez której cennych uwag artykuł ten by nie powstał, serdecznie dziękuję.

¹ Por. J. L e l e w e l, *Grobowce królów polskich*, Poznań 1857; W. Ł u s z c z k i e - w i c z, *Rzeźba kamienna krakowska XIV w.*, Kraków 1970; M. S. C e r c h o w i e, F. K o p e r a, *Pomniki Krakowa*, t. 1, Warszawa 1904; M. S o k o ł o w s k i, *Studia do historii rzeźby w Polsce XV i XVI w.*, „Sprawozdania Komisji do Badania Historii Sztuki w Polsce” (dalej: SKHS) 1902; J. M u c z k o w s k i, *Pomnik Kazimierza Wielkiego w katedrze na Wawelu*, „Rocznik Krakowski”, 19(1922); J. Z a j ą c z k o w s k i, *Wawel. Grobowce, pomniki i trumny królów i wieszczów polskich w Krakowie*, Łódź 1927; J. P t a ś n i k, *Dwie kwestie z dziejów kultury artystycznej Krakowa*, Lwów 1931; T. S z y d ł o w s k i, *Ze studiów nad Stwoszem i sztuką jego czasów*, „Rocznik Krakowski”, 26(1935); G. C h m a r z y Ń s k i, *Sarkofagi polskie XIV w.*, Poznań 1938; M. R o ż e k, *Groby królewskie w Krakowie*, Kraków 1977; L o s s n i t z e r, *Veit Stoss. Die Herkunft seiner Kunst, seine Werke und sein Leben*, Leipzig 1912; B. D a u n, *Veit Stoss und seine Schule in Deutschland, Polen, Ungarn und Siebenburgen*, Leipzig 1912.

² A. M i s i ą z a n k a, *Kilka uwag o grobowcu Władysława Łokietka*, „Przegląd Powszechny”, 1922.

grobowca Władysława Łokietka. Pierwszą publikacją analizującą głębiej treść nagrobka Władysława Jagiełły była monografia Karola Estreichera³. Należy podkreślić znaczenie tej pracy jako pierwszej głębszej interpretacji symboliki królewskiej przedstawionej na nagrobku. Tę samą problematykę podejmują również P. Skubiszewski⁴ i T. Dobrowolski⁵, pisząc o grobowcu Władysława Jagiełły. Mimo pewnych różnic odczytują oni zawarty w dekoracji grobowca program jako obraz struktury społeczeństwa i roli króla w tej strukturze. Podobną myśl odnajdujemy w ich dziełach poświęconych interpretacji nagrobków Kazimierza Wielkiego⁶ i Kazimierza Jagiellończyka⁷. Ewa Śnieżyńska-Stolot⁸ i Jerzy Kowalczyk⁹ prezentują także zbliżoną koncepcję. Szczególnie uwagę należy zwrócić na zamieszczoną w „Studiach do Dziejów Wawelu” monografię nagrobka Kazimierza Wielkiego pióra E. Śnieżyńskiej-Stolot, w której ukazany jest program grobowca jako prezentacja koncepcji państwa zwanej *Corona Regni*. W pracy W. Kopczyńskiego¹⁰ ukazane są powiązania treści wystroju tumbi z polityką prowadzoną przez zmarłego i jego otoczenie. Praca M. Skubiszewskiej o nagrobku Kazimierza Jagiellończyka¹¹ nie porusza bezpośrednio problematyki władzy, jednakże zawarta w niej interpretacja programu kapiteli oraz zapy na płaszczu królewskim ułatwia rozwiązanie wielu problemów wynikających z próby odczytania symboliki władzy królewskiej z treści nagrobka.

W rozważaniach na temat ideologii władzy w średniowiecznej sztuce sepulkralnej wśród wielu prac pomocne są przede wszystkim dwie książki: Ernsta Kantorowicza *King's Two Bodies*¹² oraz E. Panofskiego *Tomb Sculpture*¹³,

---

³ K. E s t r e i c h e r, *Grobowiec Władysława Jagiełły*, Warszawa 1956.

⁴ P. S k u b i s z e w s k i, *Karol Estreicher: „Grobowiec Władysława Jagiełły”*, „Biuletyn Historii Sztuki” (dalej: BHS), 18(1956), s. 161-174.

⁵ T. D o b r o w o l s k i, *Uwagi o nagrobku Władysława Jagiełły*, BHS, 1(1932).

⁶ T e n ż e, *Geneza nagrobka Kazimierza Wielkiego w katedrze na Wawelu*, BHS, 37(1975), t e n ż e, *Jeszcze o nagrobku Kazimierza Wielkiego*, BHS, 39(1977).

⁷ P. S k u b i s z e w s k i, *Rzeźba nagrobna Wita Stwosza*, Warszawa 1957.

⁸ *Nagrobek Kazimierza Wielkiego w Katedrze wawelskiej*, „Studia do Dziejów Wawelu”, t. 4, 1978.

⁹ *Filip Kallimach i Wit Stosz*, BHS, 25(1963).

¹⁰ *Wątek polityczno-dynastyczny w programie ikonograficznym nagrobka Kazimierza Jagiellończyka – próba interpretacji*, [w:] Wit Stosz. *Studia o sztuce i recepcji*, Warszawa 1988.

¹¹ *Program ikonograficzny nagrobka Kazimierza Jagiellończyka w katedrze wawelskiej*, „Studia do Dziejów Wawelu”, t. 4, 1978.

¹² *King's Two Bodies. A Study in Medieval Political Theology*, Princeton 1957.

¹³ *Tomb Sculpture. Four Lectures on Its Changing Aspects from Ancient Egypt to Bernini*, New York 1964.

będące podstawą do badań średniowiecznej rzeźby nagrobnej. Niedawno ukazał się w druku artykuł G. Rysia, mówiący o średniowiecznej ideologii władzy¹⁴.

Problematyka królewska nie była obca polskim badaczom. Przykładem może być gruntowne dzieło B. Miodońskiej¹⁵, ukazujące symbolikę królewską w polskich kodeksach z początku XVI w. Istotne są również książki Janusza Kęmbłowskiego dotyczące gotyckich nagrobków książąt śląskich¹⁶.

Problematyki dotyczącej średniowiecznej idei władzy, jej symboli i związanych z nią obrzędów należy poszukiwać w pracach Aleksandra Gieysztora. O poglądach na władzę królewską w średniowiecznej Polsce piszą również U. Borkowska¹⁷ i B. Kürbis¹⁸.

Wydana niedawno praca Jerzego Lileyki¹⁹ stanowi doskonale podsumowanie wiadomości o polskich insygniach koronacyjnych; tam też zawarte jest omówienie literatury problemu.

W niniejszym artykule pominięte zostaną kwestie autorstwa, proveniencji i datowania zabytków. Wykraczają one poza jego zakres, zostały zresztą już omówione w poprzednich pracach dotyczących wawelskiej nekropolii. Bardzo dokładnie zostały omówione również programy kapiteli baldachimów oraz same płyty z postaciami pochowanych monarchów. Chciałbym natomiast wskazać na istnienie problemu badawczego związanego z ikonografią bocznych ścian tumb grobowych czterech władców (Władysława Łokietka, Kazimierza Wielkiego, Władysława Jagiełły oraz Kazimierza Jagiellończyka), które odsłaniają myśl koncepcji ustroju ówczesnego państwa, jest bowiem rzeczą bezporna, że w dekoracji plastycznej grobowców królewskich muszą znajdować się odniesienia do godności pochowanych władców. Tumby tylko w wyjątkowych sytuacjach pełniły funkcję grobowców, stawiano je przede wszystkim w celu ukazywania pewnych treści ideowych²⁰. Zdaniem Janusza Kęmbłowskiego „zasadniczy sens i walor nagrobkom nadają treści religijne i eschatologiczne. Nie można interpre-

---

¹⁴ *Chrześcijańska ideologia władzy w Polsce XIV-XV w.*, „Nasza Przeszłość”, 76(1991), s. 45-83.

¹⁵ *Rex regnum i Rex Poloniae*, Kraków 1979.

¹⁶ *Treści ideowe gotyckich nagrobków na Śląsku*, Poznań 1970; *Nagrobki gotyckie na Śląsku*, Poznań 1969; *Pomniki Piastów śląskich w dobie średniowiecza*, Wrocław 1971.

¹⁷ *Treści ideowe w dziełach Jana Długosza*, Lublin 1983.

¹⁸ *Sacrum i profanum. Dwie wizje władzy w polskim średniowieczu*, „Studia Źródłoznawcze”, 22(1977).

¹⁹ *Regalia polskie*, Warszawa 1987.

²⁰ Na Wawelu tylko tumba Kazimierza Wielkiego była jego grobowcem. W pozostałych przypadkach ciała pochowanych zostały złożone poniżej poziomu posadzki. Równie rzadko zdarzały się przypadki używania tumby jako grobowca na Śląsku i w Europie Zachodniej.

tować nagrobka jako dzieła powstającego ku czci zmarłego”²¹. Tak więc próba odczytania symboliki królewskiej w rzeźbie nagrobnej jest w pełni uzasadniona.

Postacie na bokach sarkofagów pojawiły się już w antyku i występowały w sztuce wczesnochrześcijańskiej. Występują one w okresie całego średniowiecza. Zwane najczęściej „płaczkami”, nawiązują do śmierci osoby pochowanej. W XIII w. pojawił się typ tumby z przedstawieniem procesji – uroczystości pogrzebowych. Arkady na ścianach bocznych tumby symbolizują kościół. Jeżeli w arkadach pojawiają się aniołowie lub święci, mamy przed sobą obraz Jeruzalem Niebieskiego, gdzie panuje radość z przyjęcia zmarłego. Jeżeli widzimy duchownych, urzędników i rodzinę zmarłego, oglądamy ziemski pogrzeb, ziemski kościół (budowlę) i obraz uroczystości pogrzebowych²². W późniejszych czasach (połowa XIV w.) pojawiały się różnorodne rozwiązania postaci na bokach tumby. Wydaje się rzeczą pewną, że program ścian nagrobka wyrażony poprzez osoby żegnające zmarłego ukazuje obraz państwa współczesnego grobowcowi oraz koncepcje polityczno-społeczne tego okresu.

Nagrobek Władysława Łokietka należy kompozycyjnie do starszego typu nagrobków przedstawiających na ścianach bocznych uroczystości pogrzebowe lub egzekwie. Do najwspanialszych przykładów nagrobków tego typu w Polsce należy tumba Henryka IV Probusa, przedstawiająca rodzinę, dostojników kościelnych i dworskich w żałobie.

Na nagrobku Kazimierza Wielkiego spotykamy już zupełnie inny typ płaczek. W arkadach siedzą postacie pogrążonych w dyskusji mężczyzn. Nie ma wśród nich duchownego. Ich gesty oraz brak ekspresji wskazują, że nie jest to przedstawienie uroczystości pogrzebowych. Długie płaszcze i kaptury wskazują, że są to dworzcy urzędnicy lub dostojnicy.

W polach na bokach nagrobka Władysława Jagiełły usytuowanych jest dwunastu mężczyzn trzymających herby – po dwóch w każdym polu. Jednolite stroje i nie wyróżniające się niczym fryzury uniemożliwiają jednoznaczne określenie postaci. Wyjątek stanowią jedynie dwaj biskupi znajdujący się w polach poniżej głowy królewskiej: arcybiskup gnieźnieński (na co wskazuje paliusz) i biskup krakowski. Jednolitość postaci na bokach tumby (nawiązującej swoim stylem do starych nagrobków ukazujących pochody pogrzebowe) wskazuje, że podstawowe znaczenie dla jej treści mają herby i ich program. Na grobowcu Jagiełły występują po dwa herby Polski i Litwy. Przy tarczach z herbami Królestwa Polskiego stoją biskupi: gnieźnieński i krakowski. Karol Estreicher dwa herby z orłem w koronie interpretuje jako herb Krakowa i herb Królestwa Polskiego. Przyjmując, że głowa byka na szachownicy, tłumaczona przez Estreiche-

---

²¹ K ę b ł o w s k i, *Treści ideowe*, s. 14.

²² Tamże, s. 27.

ra jako herb Wielkopolski, jest herbem ziemi kaliskiej, herby podtrzymywane przez biskupów możemy tłumaczyć jako herby Wielkopolski i Małopolski. Interpretację tę potwierdzałyby postacie odpowiednich biskupów przy tarczach. Orzeł w koronie, jako herb Królestwa Polskiego, nie wywodzi się od herbu ziemi krakowskiej. To właśnie Kraków i Małopolska przyjęły symbolikę restaurowanego państwa²³. Orzeł był herbem i Wielkopolski, i Małopolski – tak też należy odczytywać go na grobowcu Jagiełły. Ale jednocześnie był herbem Królestwa i takie jest również jego znaczenie na tumbie. Zdwojenie Pogoni wynikało nie tylko z potrzeb kompozycyjnych, ale miało również ukazać równorzędność Litwy wobec Korony²⁴. Herb Rusi (Lew) i ziemi kaliskiej ukazywały kolejne dwie bardzo ważne ziemie państwa, natomiast ziemie wieluńska i dobrzyńska były terenami przyłączonymi do Polski przez Jagiełłę²⁵.

W nagrobku Kazimierza Jagiellończyka płyty boczne podzielone są na pola z postaciami płaczków trzymających herby. Na płycie u stóp króla znajduje się herb Polski. Trzymają go dwie postacie: duchownego i możnowładcy, w następnym polu (na bocznej płycie) herb Pogoń trzyma dwóch przedstawicieli stanu rycerskiego. Kolejny herb – ziemi dobrzyńskiej – trzymają dwaj mieszczanie. Na ostatnim polu, z herbem Kujaw, jeden z płaczków jest przedstawicielem stanu chłopskiego, drugi – mieszczaństwa.

Najstarszy grobowiec (Władysława Łokietka) nawiązuje do wcześniejszych typów tumbi; stojące w arkadach postacie ukazują ceremonię pogrzebową. Szczególnie charakterystyczni są usytuowani w polach od strony głowy władcy duchowni (w tym jeden biskup), trzymający księgi liturgiczne. Nagrobek Łokietka jest typologicznie bliski grobowcom śląskim, a zwłaszcza wspomnianej już tumbie Henryka Probusa. Siedzące postacie ukazane w ścianach bocznych grobowca Kazimierza Wielkiego stanowią natomiast nowość. Nigdy przedtem w polskich grobowcach nie ukazywano postaci siedzących i nie będących płaczkami. Przedstawieni urzędnicy dworscy ukazani są w trakcie dysputy, nie zaś rozpamiętywania zmarłego władcy. Postacie siedzące w arkadzie typologicznie wywodzą się od wyobrażeń na relikwiarzach skrzynkowych z terenów nadmozańskich²⁶. W XIII w. zdarzają się przypadki ukazywania urzędników dworskich na ścianach nagrobków, gdzie włączeni są w kondukt pogrzebowy władcy²⁷.

²³ O problemie pochodzenia herbu Polski pisze Henryk Andrzejewicz w swoim artykule *Geneza Orła Białego jako herbu Królestwa Polskiego w roku 1925*, „Studia Źródłoznawcze”, 13(1968).

²⁴ Por. E s t r e i c h e r, dz. cyt. i D o b r o w o l s k i, *Uwagi o nagrobku*.

²⁵ E s t r e i c h e r, dz. cyt., s. 19.

²⁶ Ś n i e ż y Ń s k a - S t o l o t, dz. cyt., s. 77.

²⁷ Zdaniem Śnieżyńskiej-Stolot motyw dysputy wyobrażony na nagrobku Kazimierza Wielkiego łączy się z często spotykanym w sztuce średniowiecznej typem ikonograficznym nazywanym „kolegium apostołów”. Motyw ten stał się wzorem dla powstających w XIV w. przedstawień króla w otoczeniu dyskutujących urzędników, tamże, s. 76.

Postacie na nagrobku Jagiełły – poza dwoma biskupami – niczym się nie wyróżniają. Istotny jest – jak to już zostało omówione – program herbów ukazujących na ścianach bocznych tumb. Mniej są one istotne w programie grobowca Kazimierza Jagiellończyka. Tutaj po raz pierwszy widzimy przedstawicieli stanów. W przeciwieństwie do tumbi Kazimierza Wielkiego postacie na nagrobkach Jagiełły i jego syna są prawdziwymi płaczkami, swoją gestykulacją ukazującymi ból po śmierci monarchy.

Zebrane w jednym miejscu zabytki – grobowce zadziwiają taką zmiennością formy. Nie chodzi o zagadnienie stylistyczne, lecz o zmiany, jakie dokonały się w wystroju tumb czterech pokoleń monarchów polskich. Jaka jest tego przyczyna?

Treści ideowe zawarte w nagrobkach (pomijając oczywiste – religijne) muszą być państwowo-prawne. Zgodni co do tego są wszyscy badacze. Jakie przemiany nastąpiły zatem w Królestwie Polskim w XIV i XV w. i w jaki sposób zostały one odzwierciedlone na nagrobkach?

W państwie pierwszych Piastów „panujący (książę, król) stał na czele feudalizującego się możnowładztwa. Jednocześnie sam był największym feudałem”²⁸. W okresie tym nie odróżniano władzy od własności prywatnej. Cechę tę można określić jako *patrimonium* – zasady, „która powstała wskutek przeniesienia na stosunek monarchy do terytorium państwowego pojęć charakteryzujących stosunek pana feudalnego do jego ziemskiej własności”²⁹. W okresie rozbitcia dzielnicowego zasada patrymonialna utrzymywała się, mimo iż w tym czasie zaczęły się kształtować zaczątki państwa stanowego. Od początków XIV w. w Europie rozpoczęło się odbudowywanie autorytetu centralnej władzy królewskiej. Jednym z jego przejawów było rozbudowywanie aparatu administracyjnego³⁰. W Polsce zmiany administracyjne rozpoczął Wacław Czeski, a kontynuowali je Władysław Łokietek i Kazimierz Wielki³¹.

Centralizacja władzy w Europie związana była z kształtującą się nową koncepcją państwa, zwaną *Corona Regni*. W średniowieczu panowało powszechne przekonanie, że król posiada dwie korony: jedną ze złota i szlachetnych kamieni, drugą z wszelkich praw i przywilejów. Ta pierwsza (*corona visibilis*) była symbolem drugiej (*corona invisibilis*), często utożsamianej z państwem³². Na koncepcję państwa *Corona Regni* składały się trzy zasady: pierwsza głosiła, że

---

²⁸ J. Bardach, *Historia państwa i prawa*, Warszawa 1965, s. 122.

²⁹ Tamże, s. 122.

³⁰ Por. J. Baszkiewicz, *Historia państwa i prawa*, Katowice 1974.

³¹ Por. J. Dąbrowski, *Kazimierz Wielki, twórca korony królestwa polskiego*, Wrocław 1964. O *Corona Regni* pisze także J. Bardach (zob. dz. cyt., s. 383-389).

³² Kantorowicz, dz. cyt., s. 336-340.

urząd jest tożsamy z osobą fizyczną, która go piastuje; w drugiej stwierdzano, że zespół tych uprawnień jest niezbywalny i jest czymś odrębnym od „prywatnych” uprawnień jednostki piastującej urząd³³. Instytucja *Corona Regni* zakładała rozbudowaną administrację i jej sedno polegało na tym, że wszystkie trzy zasady stosowano również do władcy jako szczytu tej hierarchii. On sam był niezależny od jakichkolwiek innych osób piastujących urzędy (papież, cesarz). Ta ostatnia zasada określana była mianem *Rex imperator in regno suo*.

Rozdzielenie urzędu i osoby królewskiej powiązane było przekonaniem o podwójnej naturze króla. Rozróżniano *persona personalis* – indywidualną, fizyczną osobę króla, oraz *persona idealis* – osobę publiczną, symbol nigdy nie umierającej godności królewskiej³⁴. W połączeniu z niezbywalnymi prawami do korony wyrażało ono ciągłość władzy królewskiej; władcy umierają – korona trwa³⁵. Na przełomie XIV i XV w. w pełni ustaliła się już monarchia stanowa, w której „stosunek między monarchą a stanami zaczął się odtąd ustalać jako stosunek umowny. Zobowiązaniom króla odpowiadały zobowiązania wzajemne stanów”³⁶.

Przemianom społeczno-państwowym towarzyszyły zmiany dekoracji grobowców królewskich. Anna Misiążanka twierdzi, że na nagrobku Władysława Łokietka nie jest przedstawiona rodzina zmarłego, lecz mamy do czynienia ze stanami oplakującymi swojego monarchę, nie podaje jednak na to żadnych argumentów³⁷. Koncepcja państwa stanowego w czasie powstawania pomnika nie była jeszcze na tyle ukształtowana, aby mogła być programem rzeźby sepulkralnej. Nawet jeżeli w dekoracji tumbi Łokietka nie ma przedstawicieli rodziny zmarłego króla, to nawiązanie do tradycyjnego typu ikonograficznego nagrobka wskazuje na starą koncepcję patrymonialną. Były one zgodne z polityką samego pochowanego, jednoczącego wokół swojej osoby państwo polskie. W tych czasach Królestwo Polskie oznaczało ziemie znajdujące się pod panowaniem Władysława Łokietka.

Corona Regni Poloniae została przedstawiona w nagrobku Kazimierza Wielkiego i nagrobkach jego następców. *Persona idealis* króla była prezentowana przez postać na płycie wierzchniej tumbi – żywy (zmartwychwstały?) władca w koronie swoich praw i z wszystkimi insygniami świadczącymi o jego godności.

---

³³ K. G r z y b o w s k i, *Corona regni a Corona Regni Poloniae. W związku z pracą J. Dąbrowskiego „Korona Królestwa Polskiego w XIV w.”*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 9(1957), s. 303.

³⁴ K a n t o r o w i c z, dz. cyt., s. 400.

³⁵ B a s z k i e w i c z, dz. cyt., s. 204.

³⁶ B a r d a c h, dz. cyt., s. 439.

³⁷ M i s i ą ż a n k a, dz. cyt., s. 58-59.

ci. *Persona personalis* to doczesne szczątki królewskie położone poniżej posadzki, pod grobowcem (zwłoki Kazimierza Wielkiego zostały złożone wewnątrz tumbi). Symbolika „dwóch ciał królewskich” widoczna była również w uroczystościach pogrzebowych³⁸. Jej odbicie znajdujemy także w dwupoziomowych nagrobkach z XV w., na których zmarły wyobrażony jest na płycie wierzchniej nagrobka, a przez arkady ścian bocznych można zobaczyć ciało lub szkielet zmarłego.

Instytucja *Corona Regni* stanowiła wprawdzie zaczątki władzy parlamentarnej³⁹, jednakże w czasach Kazimierza Wielkiego bliższa była absolutyzmowi. Władza królewska skrępowana była prawami, lecz nie musiała się liczyć z reprezentacją stanów. Powstające wówczas zaczątki tejże reprezentacji pełniły jedynie funkcję doradczą, a nie ustawodawczą⁴⁰. Takim zaczątkiem parlamentu w Polsce za rządów Kazimierza Wielkiego była rada królewska powoływana przez monarchę. Podczas jego rządów powstały takie urzędy centralne, jak: komornik, podskarbi, podstoli, cześnik, podczaszy, marszałek, koniuszy, kanclerz i podkanclerzy. Z powodu braku jakichkolwiek atrybutów nie można ustalić, kim są poszczególne postacie przedstawione na tumbie, jednak najprawdopodobniej są to wysocy urzędnicy – członkowie rady królewskiej⁴¹, którzy razem z królem reprezentują całe państwo.

Jaka była przyczyna tak ostentacyjnego przedstawienia koncepcji *Corona Regni* w nie spotykanej dotychczas w Polsce formie? Najprawdopodobniej fundatorem nagrobka był Ludwik Węgierski⁴². O jego treści zdecydowały więc czynniki polityczne. Ludwik dziedziczący po ostatnim Piaście Królestwo Polskie unieważnił testament swojego poprzednika, zapisując duże części kraju Każkowi Słupskiemu, zapis ten bowiem niszczył jedność długo budowanego państwa. A właśnie na zasadach *Corona Regni* Ludwik mógł być sukcesorem całego Królestwa.

Program heraldyczny na grobowcu Władysława Jagiełły ukazuje koncepcję państwa jako konfederacji ziem. Król jest zwornikiem państwa składającego się z wielu równorzędnych członów⁴³. Herby ziemi dobrzyńskiej i wieluńskiej są nie tylko gloryfikacją zasług pochowanego władcy, ale ukazują jedną z podsta-

---

³⁸ Por. L a b u d a, dz. cyt.; Ś n i e ż y Ń s k a - S t o l o t, dz. cyt.; B o r k o w s k a, dz. cyt.

³⁹ G r z y b o w s k i, dz. cyt., s. 310.

⁴⁰ Tamże, s. 320.

⁴¹ Ś n i e ż y Ń s k a - S t o l o t, dz. cyt., s. 89.

⁴² Tamże, s. 89-92.

⁴³ Por. B a s z k i e w i c z, dz. cyt., s. 190.

wowych zasad koncepcji *Corona Regni*, mówiącą, że dzielnice państwa są związane nie z osobą władcy, ale z samym Królestwem.

Na polach ścian bocznych nagrobka Kazimierza Jagiellończyka widzimy cztery pary płaczków trzymających herby: Polski, Litwy, ziemi dobrzyńskiej i Kujaw. Przedstawienie herbów jest powtórzeniem zasady wyrażonej na nagrobku Władysława Jagiełły – państwa jako wspólnoty ziem. Nie jest to jednak zwykle przeniesienie idei państwa i władzy z wystroju starszego grobowca. Przeczą temu przedstawienia jako płaczków czterech stanów: duchowieństwa, szlachty, mieszczan i chłopów. Wit Stosz, człowiek wykształcony, znał koncepcje państwa wypracowane w XV w. w Uniwersytecie Krakowskim, a na pewno znali je ludzie układający program ideowy grobowca. Dlatego też omawiając treść tumby Jagiellończyka, należy przede wszystkim zwrócić się w kierunku rozważań mistrzów krakowskich.

Paweł Włodkowic, profesor krakowski, pisząc o państwie, wskazywał na trzy składniki konstytuujące państwo: naród, terytorium i własny rząd⁴⁴. Zdaniem uczonych z Krakowa naród stanowili przedstawiciele wszystkich stanów. I taką koncepcję państwa widzimy na nagrobku Jagiellończyka, gdzie przedstawiciele stanów reprezentują naród, herby – ziemię, a znajdujący się ponad nimi król – wspólny rząd dla wszystkich. Państwo takie, powstałe wskutek zgody mieszkańców, funkcjonuje jak organizm⁴⁵, którego głową jest król. Jest to państwo stanowe kierowane wspólnie przez króla i przedstawicieli narodu. Nie były to poglądy rewolucyjne, burzące dotychczasowy ład społeczny, jednakże zmieniały one zasadniczo koncepcję państwa.

Myśl o państwie jako organizmie ludzkim była bardzo częsta w średniowieczu. Potwierdza ją interpretacja Piotra Skubiszewskiego odnośnie do czterech pól na nagrobku Kazimierza Jagiellończyka⁴⁶. Przedstawione są na nich cztery temperamenty ludzkie. Rozpoznać możemy dwa: melancholię i temperament flegmatyczny. Tak jak cztery „humory” składają się na całość natury ludzkiej, tak i cztery stany konstytuują społeczeństwo. Warunkiem idealnego działania państwa było harmonijne współzycie wszystkich stanów, tak jak warunkiem zdrowia było równomierne rozłożenie czterech „humorów” w organizmie. Wyobrażenia wyrażające tę myśl były niewątpliwie znane Kallimachowi – hipotetycznemu twórcy ideowej treści nagrobka.

Powyższe uwagi o treściach ideowych nagrobków wawelskiej nekropolii są zgodne nie tylko z wcześniejszą literaturą przedmiotu, ale także z całościowym

⁴⁴ S w i e r z a w s k i, *U źródeł nowożytnej etyki* s. 206.

⁴⁵ J. S e ń k o, *Z badań nad historią myśli społeczno-politycznej w Polsce XV w.*, [w:] *Filozofia polska XV wieku*, Warszawa 1972, s. 38

⁴⁶ S k u b i s z e w s k i, *Rzeźba nagrobna*, s. 35-37.

programem nagrobka ukazującym średniowieczną koncepcję świata i państwa oraz rolę króla w tej strukturze. Jego władza pochodzi z woli Boga i ludu. Król jest pośrednikiem pomiędzy Bogiem a ludem. I ta właśnie funkcja jest przyczyną sakralnej godności monarchy.

THE IDEOLOGICAL CONTENTS OF THE SIDE WALLS OF THE WAWEL TOMBS
FROM THE RANGE OF MEDIEVAL ROYAL ICONOGRAPHY

S u m m a r y

The Wawel necropolis makes it possible to get to know the thought about life and death as it is expressed in sepulchral art. On the basis of four medieval royal tombs from the Cracow cathedral, especially on the basis of the side walls, it is possible to read out the thought about the structure of the State and its medieval ideology.

The compositional and iconographic changes in the sculptural ornamentation of the side walls of the tomb of Vladislav Lokietek, Casimir the Great, Vladislav Jagiello and Casimir Jagiellonian reveals the transformations in the thought about the State in Poland. On the first tomb there are funeral festivities which present the thought defined as *res patrimoniales* describing the State as the property of the sovereign.

The side walls of Casimir the Great's tomb depict the notables of the royal council at a sitting. This is connected with a new conception of the State called *Corona Regni*, which separates the sovereign from his office and imposes some judicial limits on his authority. The presentations on Vladislav Jagiello's side walls draw on to the same conception; the kingdom here is depicted as the federation of lands with the royal person as the keystone of the whole construction.

The last tomb depicts the origins of the class State. The mourners on the sides of the sarcophagus represent all four classes. In the sculptural decoration of this tomb one may clearly notice some drawing on to the State conceptions created in the fifteenth century at Cracow University.